

«8D02209 –Шығыстану» мамандығы бойынша философия докторы (PhD)
дәрежесін алу үшін
Асыл Мөлдір Бақытжанқызының
«ҚХР-ның модернизациясы жағдайында «сяокан» қоғамын құру үдерісі»
тақырыбындағы диссертациясына
АҢДАТПА

Зерттеудің өзектілігі. Диссертациялық зерттеу тақырыбының өзектілігі «дамушы Қытай» феноменімен байланысты. Ұлттық деңгейде жүзеге асырылып отырған модернизацияның қытайлық үлгісі ғылыми ортада өзіне деген зерттеушілік қызығушылықты арттыруда. 1978 жылдан бері қытайлық ерекшелігі бар социализм теориясына негізделіп жүргізіліп келе жатқан модернизация саясаты ресми түрде «социалистік модернизация» атына ие болып, қытайлық қоғамның бейнесін түбегейлі өзгертті. Экономика мен әлеуметтік-саяси жүйені модернизациялау барысында қытайлық қоғамның заманауи моделі қалыптасты. Ол конфуцийшілдік дәстүр мен инновацияларды тиімді үйлестіре алды. Аталмыш модельдің негізгі қағидасына сай, Қытайдың мемлекеттік саясатының маңызды мақсаттарының бірі – конфуциандық «сяокан» идеалын жүзеге асыру болды. Конфуциандық «сяокан» идеалы қытайлық қоғамды саяси, экономикалық және мәдени модернизациялаудың стратегиялық жоспарларының негізін қалады.

«Сяокан қоғамы» тұжырымдамасы – орта дәулетті және үйлесімді қоғам құруға бағытталған қытайлық саяси және әлеуметтік дискурсының концепциясы. Социалистік модернизация контекстінде алғаш рет Дэн Сяопинмен қолданылған бұл дәстүрлі ұғым 1980-ші жылдардан бері Қытайдың ішкі әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясының басты мақсаты ретінде қарастырылуда. Қытайлық қоғамның аталмыш моделінің ерекшеліктерін және теориялық негіздерін зерттеу ғылыми қауымдастықтың қызығушылығын тудыруда. Біріншіден, тәжірибе жүзінде іске асырылған әлеуметтік-экономикалық дамудың тиімді моделі ретінде. Екіншіден, Қытайдың орталықтанған экономикасының социалистік нарықтық экономика жүйесіне көшудің бірегей тәжірибесі ретінде. Осы негізде «сяокан қоғамы» тұжырымдамасын ғылыми тұрғыдан зерделеу, оның негізгі ерекшеліктері мен тарихи мәртебесін, құрылуы барысында қытайлық қоғамда пайда болған қайшылықты мәселелерді сараптау зерттеудің өзектілігін құрайды.

«Сяокан қоғамы» концептісін зерттеу бірнеше себептерге байланысты ғылыми маңыздылыққа ие:

Біріншіден, «сяокан» ұғымын Қытайды түсінуде сараптау үшін қолданылатын құрал ретінде қолданса болады. «Сяокан қоғамы» тұжырымдамасын зерттеу арқылы Қытайдың даму траекториясын түсінуге, дамудың қазіргі деңгейіне Қытай қалайша жеткендігін ұғынуға болады.

Екіншіден, Дэн Сяопиннің «сяокан қоғамы» туралы көзқарасы мен кейінгі басшылардың бұл тұжырымдаманы дамытуы отандық тарихнамада кешенді тұрғыдан зерттелмеген.

Үшіншіден, Қытай дәстүрлі құндылықтары мен заманауи әлеуметтік-саяси жүйесі өзара синтезге түскен күрделі мемлекет болғандықтан, оның әлеуметтік және мәдени контекстін тереңінен түсіну Қазақстан-Қытай арасындағы өзара түсіністік пен ынтымақтастықтың нығаюына үлкен септігін тигізеді.

Зерттеу тақырыбының өзектілігін құрайтын тағы бір мәселе – Қазақстан Республикасының өз ішінде модернизациялық үдерістердің бірқалыпты, бірізді өтпеуі. Республикамыз үшін экономикалық жетістіктер мен қоғамдық игіліктерді қамтамасыз ету арасындағы тепе-теңдікті таба білу, халықтың тұрмыс деңгейін көтеру өте маңызды. Қоғамымыздың әлеуметтік жағдайы үкімет алдында әлеуметтік мемлекет құрудың моделін таңдау және алдыға қойылған мақсат – халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасын көтерудің құралдарын анықтау мәселесін қойып отыр. Еліміз үшін өзге елдердегі жағдаймен танысып, әлемдік теориялық және практикалық тәжірибе негізінде «әл-ауқат қоғамының» ұлттық моделін құрастыру көкейкесті мәселенің бірі. Бұл саладағы Қытайдың тәжірибесі Қазақстан ғылымы мен әлеуметтік тәжірибесі үшін өте құнды.

«Сяокан қоғамы» тұжырымдамасы әлеуметтік аспекті ретінде және қоғамдық дамудың мемлекеттік стратегиясының негізі тұрғысынан аз зерттелгендіктен, жүйелі және кешенді жұмыстардың жетіспеушілігі себебінен зерттеу жұмысымыздың өзектілігін арттыра түсуде. Көтерілген мәселелерді жаңа тұрғыдан түсіну терең ғылыми талдаулардың қажеттілігін тұғызды және аталмыш тақырыпты таңдауға негіз болды.

Зерттеу жұмысының нысаны мен пәні.

Зерттеудің нысаны ретінде Қытай Халық Республикасында социалистік модернизацияны жүргізу барысында «сяокан қоғамын» құру үдерісі қарастырылады. Зерттеудің пәні – «сяокан қоғамы» концептісінің мәні, философиялық-концептуалдық аспектілері мен әлеуметтік-экономикалық ерекшелігі.

Зерттеу жұмысының мақсаты мен міндеттері.

Диссертациялық зерттеудің **мақсаты** – Қытайдың модернизациясы жағдайында «сяокан қоғамын» құру үдерісіне жүйелі және жан-жақты талдау жүргізу арқылы тарихи ретроспективада «сяокан қоғамы» концептісінің әлеуметтік-экономикалық реформалардағы рөлі мен орнын анықтау және жеткен нәтижелерге талдау жүргізу.

Осы мақсатты іске асыру үшін төмендегідей **міндеттерді** алға қойдық:

- «Сяокан қоғамын» құрудың мәдени және идеологиялық аспектілерін зерттеу негізінде бұл концептінің Қытайды модернизациялау үдерісімен теориялық және практикалық байланысын айқындау;

- «Сяокан» концептісінің тарихи дамуын қарастыру және ҚКП-ның ресми идеология шеңберіндегі заманауи интерпретациясын сараптау;

- Қытайда «сяокан қоғамын» құру үдерісінің сипаты мен ерекшелігін айқындау негізінде оның әлеуметтік-экономикалық аспектілерін анықтау;

- «Сяокан қоғамы» бағдарламасын құрастыруда және жүзеге асыруда ҚКП-ның рөлін және ықпалын сараптау;

- Қытайда «сяокан қоғамын» құрудың деңгейін, негізгі нәтижелерін бағалау;

- Қытайдың «сяокан қоғамын» құру бойынша тәжірибесінен Қазақстан үшін үлгі болар тұстарын анықтау.

Зерттеудің теоретикалық және әдіснамалық негізі қарастырылып отырған тақырыптың *пәнаралық* сипатынан туындап, ҚХР модернизациясына қатысты тарих, шығыстану, қытайтану, мәдениеттану, экономика, саясаттану, әлеуметтану сияқты түрлі салалардағы шетелдік және отандық зерттеушілердің ғылыми еңбектері негізінде қаланды.

Диссертациялық тақырыптың кешендік сипатын назарға алсақ, жұмыстың теориялық негізін модернизация теориясы мен қытайлық ерекшелігі бар социализм теориясы құрайды. Қытайлық үлгідегі модернизацияның қалыптасуы диссертациялық зерттеу барысында өркениеттік тәсіл негізінде қарастырылды. Бұл көзқарас негізінде қытай мәдениеті мен дәстүрінің ерекшелігі басты назарда болды.

Зерттеу әдістерін таңдауда зерттеу сұрақтары, деректердің қолжетімділігі және зерттеу мақсаты мен міндеттері негізгі критерий болды. Зерттеудің әртүрлі әдістерінің үйлесімі ҚХР модернизациясы аясында «сяокан қоғамын» құру үдерісін жан-жақты және терең түсінуге кең мүмкіндік берді. Зерттеу жұмысының әдістемелік негізі ретінде жалпы ғылыми әдістермен қатар, арнайы әдістер де қолданылды. Зерттеудің негізін *ғылымилық және тарихилық* қағидалары құрады.

Нақты мәтіндік және тарихи материалдарды қарастыру барысында *анализ бен синтез, салыстырмалы талдау, контент анализ* тәсілдері «сяокан» ұғымының бастапқы мағынасы мен заманауи кезеңдегі интерпретациясын салыстыра қарастыруға мүмкіндік берді. Ал Қытайда «сяокан қоғамын» құру үдерісін және кезеңдерін зерттеу барысында *салыстырмалы-тарихи, хронологиялық, жүйелі-құрылымдық, тарихи-жүйелік әдістері* қолдану арқылы ретроспективті талдау жасалды.

Зерттеу жұмысының ғылыми жаңалығы.

Диссертациялық зерттеудің ғылыми жаңалығы отандық қытайтану тәжірибесінде алғаш рет Қытайда «сяокан қоғамын» құру үдерісіне кешенді және жүйелі тарихи талдау жасауға тырысқандығымен анықталады. Диссертациялық зерттеу жұмыстың жаңалығын айқындайтын келесі ғылыми нәтижелерді ұсынады:

- «Сяокан қоғамы» тұжырымдамасы ҚХР модернизациясының идеялық-теориялық негізін құрайтындығы дәлелденді;

- «Сяокан» концептісінің тарихи эволюциясы жүйелі түрде беріліп, ҚХР модернизациясының динамикасын қамтамасыз етудегі тұжырымдаманың мазмұны мен рөлі анықталды;

- «Сяокан қоғамының» көрсеткіштер жүйесі қарастырылып, тұжырымдаманы жүзеге асырудың әлеуметтік-экономикалық факторларына талдау жасалды;

- «Сяокан қоғамын» құру үдерісі мен ҚКП-ның саяси легитимділігі арасындағы байланыс айқындалды;

- «Сяокан қоғамын» құру аясындағы кедейлікпен күрес саясатына шолу жасалып, негізгі әдіс-тәсілдерінің нәтижелері мен салдарына сараптама жүргізілді;

- «Сяокан қоғамын» құру үдерісінің негізгі нәтижелері SWOT-талдау негізінде бағаланды және қытайлық қоғамның ары қарайғы даму стратегиясы қарастырылды;

- Қытайдың «сяокан қоғамын» құрудағы тәжірибесінен Қазақстан үшін үлгі болар тұстары анықталды.

Қорғауға ұсынылған диссертациялық зерттеудің негізгі тұжырымдары:

1. «Сяокан қоғамы» тұжырымдамасы өзінде өркениеттік бірегейлікті сақтаған және қытайлық ұлттық мүдделерге негізделген модернизацияны жүзеге асырудың аймақтық моделі болып табылады. Бұл тұжырымдама ғылыми-теориялық, саяси-бағдарламалық және практикалық тұрғыдан қарастыруға болатын, Қытайдың әлеуметтік-экономикалық даму бойынша стратегиясының маңызды құраушы бөлшегі.

2. «Сяокан» концептісі тарихи тұрғыдан «сяокан отбасы», «сяокан қоғамы» және «жан-жақты сяокан қоғамы» эволюциясынан өтіп, Қытайдың модернизациялану дәрежесіне сәйкес интерпретацияланды. Мемлекеттің шынайы саяси мақсаттарымен тығыз байланыстырылған тұжырымдама Қытайда орын алған саяси, экономикалық және әлеуметтік өзгерістерге тікелей әсер етті. «Сяокан қоғамын» құру үдерісінің мазмұны ҚКП басшылығының социалистік модернизацияға деген көзқарасы негізінде ЖІӨ-ді еселеу, кедейлікті жою және халықтың әл-ауқатын көтеру тұрғысынан анықталды.

3. «Сяокан қоғамы» тұжырымдамасында даму бірінші кезекте экономикалық өсім тұрғысынан түсініліп, алдыңғы орынға экономикалық өсімнің сандық көрсеткіштері қойылды. «Сяокан қоғамы» теориясын дамыта және жүзеге асыра отырып, тұжырымдаманың мазмұны кеңейе түсті және сандық даму сапалық дамуға ауысып, рухани даму, адам мен қоғам, адам мен табиғат арасындағы, адамның өз ішіндегі үйлесімділік алдыңғы қатарға шығарыла бастады. Қытай басшылығы тек экономикалық даму мәселелеріне ғана емес, сонымен қатар саяси, мәдени, әлеуметтік және экологиялық мәселелерге де көңіл аударды. Яғни даму динамикасының өсімімен қатар «сяокан» стандарттары мен көрсеткіштері де жоғарылап отырды.

4. ҚКП билігінің легитимділігі әлеуметтік-экономикалық дамуға тікелей байланысты болғандықтан, «сяокан қоғамын» құру идеясы дамудың әлеуметтік аспектілеріне екпін қоюдан бөлек, билікті партиялық элита қолында сақтап қалуға да бағытталған. Астарында саяси мотив жатқан «сяокан қоғамын» құру үдерісі барысында ҚКП партия-мемлекет ретінде жүйе қалыптастырушы рөл атқарып, оның қызметі күрделене түсті және тиімділігі артты.

5. Кедейлікті жою – «сяокан қоғамын» құру үдерісінің маңызды құраушы бөлігі болып табылады. Кедейлікпен күрестің қытайлық тәсілі екі негізде жүргізілді: табыстардың деңгейін көтеруге бағытталған экономикалық реформалар мен үкімет, нарық және қоғам арасындағы тығыз байланыс негізінде қалыптасқан институционалды модель. Кедейлікті жою ісінде ҚХР үлкен жетістіктерге жеткенімен, кедейліктің ауылдық аймақтардағы абсолютті

түрін ғана жойды. Салыстырмалы кедейлік әлеуметтік саланың өзекті мәселесі болып қала беруде. «Сяокан қоғамы» құрылысы аяқталған соң күрес моделі күрестен жеткен нәтижелерді бекітуге, абсолютті кедейлікпен күрестен салыстырмалы кедейлікпен күресуге, қарқынды күрестен сапалы күреске қарай өзгермек.

6. «Сяокан қоғамын» құру үдерісінің нәтижелерін талдау мақсаттық көрсеткіштердің сандық параметрлері орындалғанымен, сапалық параметрлері толлықанды орындалмағандығын көрсетті. Экономикалық даму, кедейлікпен күрес саласында үлкен жетістіктерге қол жеткізілгенімен, теңгерімді даму, табыстар айырмашылығы, экология мәселелері толыққанды шешімін таппады. «Сяокан қоғамы» бұл – статикалық тұжырымдама емес, керісінше дамудың үздіксіз үдерісін білдіретін тарихи өтпелі сипаттағы тұжырымдама. «Сяокан қоғамы» құрылып болған соң да Қытай реформалар мен дамуды ары қарай жалғастыра бермек. Тұрақты негізде табыстар мен ресурстардың теңдестірілген бөлінуіне қол жеткізу болашақ күн тәртібінің негізгі мәселесі болмақ. Бұл 14-ші бесжылдық жоспарында және Си Цзиньпин жариялаған «ортақ баю» (гунтун фуюй) мақсатында көрініс тапты.

7. Қытайдың «сяокан қоғамын» құру үдерісінің Қазақстан үшін үлгі болар тәжірибесін саралау бұл елдің дамуы тарихи, мәдени-өркениеттік факторлар мен әлеуметтік-экономикалық жағдайдың селбесуіне негізделгендігін көрсетті. «Сяокан қоғамын» құруды сәтті жүзеге асырудың басты факторларының бірі – қытайлық қоғамның бірлігі, халық пен үкімет арасындағы мемлекеттік дамудың түпкі мақсаттары туралы ортақ түсініктің болуы. Осы тұрғыдан қарағанда, Қазақстан дамудың стратегиясын құрастыруда ұлттық мәдениеттің философиялық негіздерін, ерекшеліктерін және қоғамның қажеттіліктерін жан-жақты қарастырып, есепке алса, реформалардың негізгі бағыты мен ақтық мақсаты бойынша қоғамдық консенсустың мықты іргетасын қалыптастырмақ. Қазақи мәдени бастауларды заманауи мазмұнмен толықтырып, кеңінен насихаттау тұрақты қоғамдық дамудың кепілдігі болары анық.

Диссертация тақырыбының ғылымды дамытудың басым бағыттарына және/немесе Қазақстан Республикасында іске асырылып жатқан мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі. Диссертация тақырыбы «М.Ел – «Мәңгілік ел» ғылыми негіздері (XXI ғасырдағы білім, гуманитарлық ғылымдардағы іргелі және қолданбалы зерттеулер)» стратегиясының негізгі ережелеріне сәйкес келеді. Экономикасы өтпелі кезеңдегі мемлекеттердің модернизация тәжірибесі саласындағы зерттеулер еліміздің әлеуметтік-экономикалық даму теориясы мен практикасына үлес қосады.

Докторанттың әрбір жарияланымды дайындауға қосқан үлесі: Диссертациялық жұмыстың негізгі материалдары ғылыми мерзімді басылымдар мен жинақтарда 7 ғылыми мақала түрінде жарияланды: 1 SCOPUS деректер базасына кіретін журналда, 3 ҒЖССҚК ұсынған тізімдегі журналдарда, 3 конференцияларда. Докторант жарияланымдарды дайындау кезінде өз бетінше деректерді жинау мен талдауды, мәтінді дайындау мен қайта қарауды, компьютерлік өңдеуді жүзеге асырды.